

Současný stav a cíle programu ochrany a presentace železářských památek v Moravském krasu

Věra Souchopová

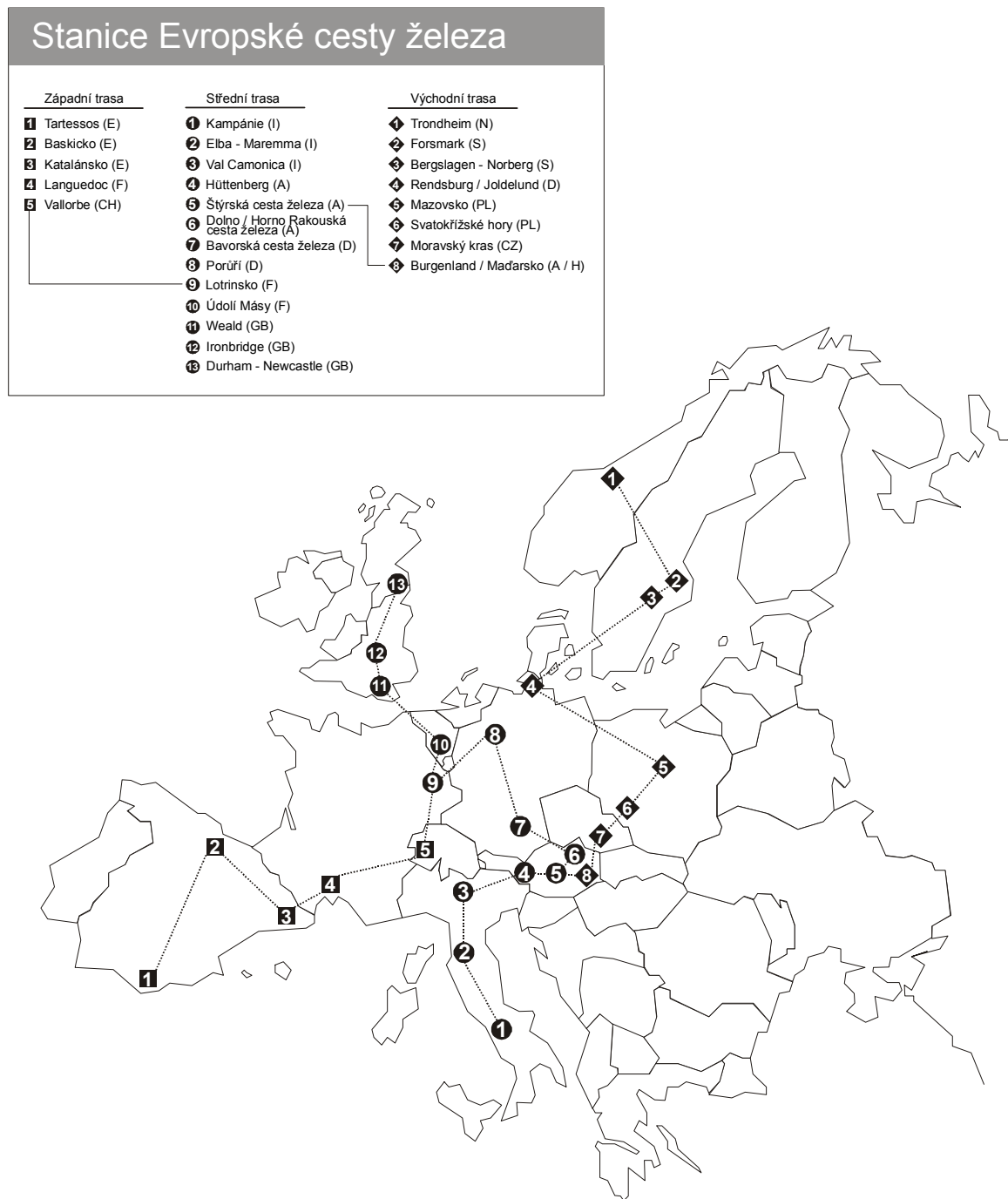
Málokterý z dnešních návštěvníků Moravského krasu si umí představit, že tato oblast, známá v současnosti především pro své přírodní krásy, měla pro naše předky zcela jiný význam. Byla zalesněná a pro zemědělství nepříhodná, ale přesto byla od určitého stádia vývoje společnosti vyhledávaná, a to pro své nerostné bohatství. Lze ji označit za jakousi technickou krajinu, za oblast, v níž se provozoval určitý specializovaný druh řemesla, za krajinu osídlovanou lidmi, kteří vyráběli a zpracovávali železo. Počátky této tradice, která potom přetrvala po celá staletí, leží někde na konci 8. století, kdy do rudonosné střední části Moravského krasu přicházeli prospektoři následovaní hutníky železa. Archeologický výzkum těžebně hutnického revíru, který je největším dosud známým centrem tohoto typu na území západních Slovanů a který významně rozšířil a doplnil naše poznatky o tehdejší úrovni a stavu středoevropského hutnictví železa, umožnil zároveň i dokreslit obraz střední části Moravského krasu jako krajiny s železářskou tradicí sahající od nálezů kovárny v jeskyni Býčí skála až po současnost. Mnoho z těchto poznatků je vnímáno jen vědeckou obcí, ale řada už začíná zajímat i širší veřejnost. Dokladem toho jsou např. tavby v rekonstrukcích malých redukčních pecí, které se těší stálému zájmu návštěvníků. Pocit jakési ukončenosti jedné etapy výzkumu nás vedl k úvahám, jak výsledky výzkumu zúročit nejen na poli odborném, ale i na poli rozšíření obecného povědomí o významu této oblasti a o potřebě jejího začlenění do systému ochrany památek. Publikáční činnost směřovaná do zahraničí vyvolala už před léty návrh začlenění střední části Moravského krasu do mezinárodního projektu Evropské cesty železa (European Iron Trail – EIT), tedy do systému, který se mezitím už zdárně rozvinul na více místech Evropy. Podmínky v současné společnosti, kde se projevuje snaha zfruktifikovat zvláštnosti jednotlivých regionů pro účely poznávací turistiky (jako jsou např. snahy realizovat jihomoravské vinařské stezky) i stav výzkumu v Moravském krasu, v němž je už možné sumarizovat výsledky, dovolují předpokládat určitou míru úspěšnosti i v našem záměru.

Jaký je současný stav ochrany pozůstatků technické činnosti ve střední části Moravského krasu? Situace se odvíjí od typu těchto technických památek a od míst, kde se nacházejí. Pokud je to uvnitř Chráněné krajinné oblasti Moravský kras, potom je třeba říci, že svým způsobem chráněny jsou, nejsou však presentovány a nejsou pro tuto presentaci ani připraveny. Dlouhodobá tradice ochrany krajiny Moravského krasu a existence organizovaného turistického systému návštěv jeskyní ale jistě může do budoucna výrazně ovlivnit jak ochranu technických památek v Moravském krasu, tak i míru zájmu širší veřejnosti. Pokud se týká typu památek, pak je třeba říci, že by měly zahrnovat jak objekty tak atraktivní, jako je Františčina (Stará huť u Adamova, tak i např. pozůstatky po těžebních pracích, které dnes v podstatě představují jen různé deprese a odvaly. Samostatnou skupinu pak představují plochy archeologických výzkumů, které ale bývají po provedeném odkryvu zahrnuty zeminou a většinou znovu zalesněny. Z těchto památek by zřejmě měly být zpřístupněny jen některé vybrané ukázkové lokality, chráněné by však měly být všechny.

Další skupina památek, která dokumentuje železářskou výrobu v období od vrcholného středověku přes období průmyslové revoluce až k jejich postupnému zániku v 19. století, je dosud dokumentována i chráněna v různé míře. Patří sem již zmiňovaný areál Kulturní památky umístěné v památkové rezervaci Stará huť u Adamova, ale také reliktů objektů zachytitelných pouze archeologickým výzkumem (např. lokalita Althamr doložená nálezy strusek na poli, naproti jeskyně Jáchymky), nebo objektů presentovaných částečně zachovalou průmyslovou architekturou (např. Paulina huť v Blansku). Seznam lokalit navrhovaných k ochraně byl v rámci programového projektu MK ČR zpracován pod názvem *Soubor doporučení směřujících k ochraně archeometalurgických a technických památek ve střední části Moravského krasu a přilehlém území*, uvažuje se však ještě o možném rozšíření lokalit o milířště, staré přístupové cesty atp., což by ovšem mohlo být provedeno i v rámci celkové ochrany a presentace této technické krajiny Moravského krasu.

Součástí programu je i presentace dotčených památek, zdá se ostatně, že jejich zpřístupnění může být mnohdy fyzickou záchranou památky. Pro tento účel je zapotřebí získat podporu místních

správních orgánů a zájemců o tuto problematiku, pravděpodobně cestou spolků, které by tuto péči garantovaly zdola. Technické muzeum by v koncové fázi mělo prezentovat vědeckou část projektu, dnes je to i funkce iniciační a koordinační. I v současné době je tu už několik základních bodů, na kterých lze projekt budovat. Je to především už několikrát zmiňovaná Kulturní památka umístěná v památkové rezervaci Stará huť u Adamova (Františčina huť), která by měla sloužit jak pro účely presentace, tak i jako základna odborné práce. Součástí areálu je klasická zastřešená expozice železářství umístěná v bývalé správní budově v tzv. Kameňáku, která je dovedena do konce minulého století a také expozice rekonstrukcí malých redukčních pecí pod širým nebem. Další bodem, na němž je bude možné presentaci památek stavět je Muzeum Blansko s expozicí specializovanou na raně středověké hutnictví železa a s modernizovanou expozicí umělecké litiny. Tato se také nachází, i když s komerčním zaměřením, v bývalém objektu Klamovy huti, která je nejen prodejnou umělecké litiny, ale i pěkným dokladem objektu železářské huti. Vlastní vysoká pec zde byla bohužel rozebrána. Dalším takovým záchytným bodem v plánovaném areálu chráněné technické oblasti by mohly být expozice ve větrném mlýně v obci Rudice, která je velmi aktivní a také úspěšná z hlediska presentace místních pamětihodností. Právě na jejím případě jsme si uvědomili, že i když základem našeho projektu je ochrana a presentace technického dědictví, a to speciálně železářství, nebylo by dobré uzavírat se novým možnostem, jejichž nabídky se už začínají rýsovat. Nebude zřejmě možno opomenout pozůstatky po jiných technických památkách (např. vápenné pece), zcela určitě se projeví i snaha uplatnit také přírodní dědictví, tedy především floru a jeskynní systém. Předpokladem tohoto všeho zřejmě bude aktualizace stávajících expozic, do nichž by měly být zabudovány informace o celkových trasách EIT i návaznosti dalších expozic a turistických tratí na popisované zastávce Evropské cesty železa. Bude třeba vytyčit trasy takových turistických stezek a opatřit je např. panely s texty k jednotlivým lokalitám, napsat a vydat itineráře k těmto trasám, zabezpečit dopravu atp. Následně budou snad vznikat i požadavky na ubytování, jednotný a spolehlivý systém restaurací s tzv. hutnickými specialitami a nepřehnanými cenami. V dolnorakouské části Evropské cesty železa se prodává např. dokonce i speciálně pálený destilát Eiserne Zwetschke. Toto je ale konec cesty závislý od místní správy a těch výše zmiňovaných spolků, které jsou v zahraničí hybným motorem podobných zastávek na Evropské cestě železa. Tak daleko zřejmě už větší část našeho týmu, který se skládá z Jiřího a Ondřeje Mertů a mně, nedojde, ale na počátku této cesty již jsme a mnohé z odborných i ochranných aktivit jsou už k tomuto cíli směřovány.

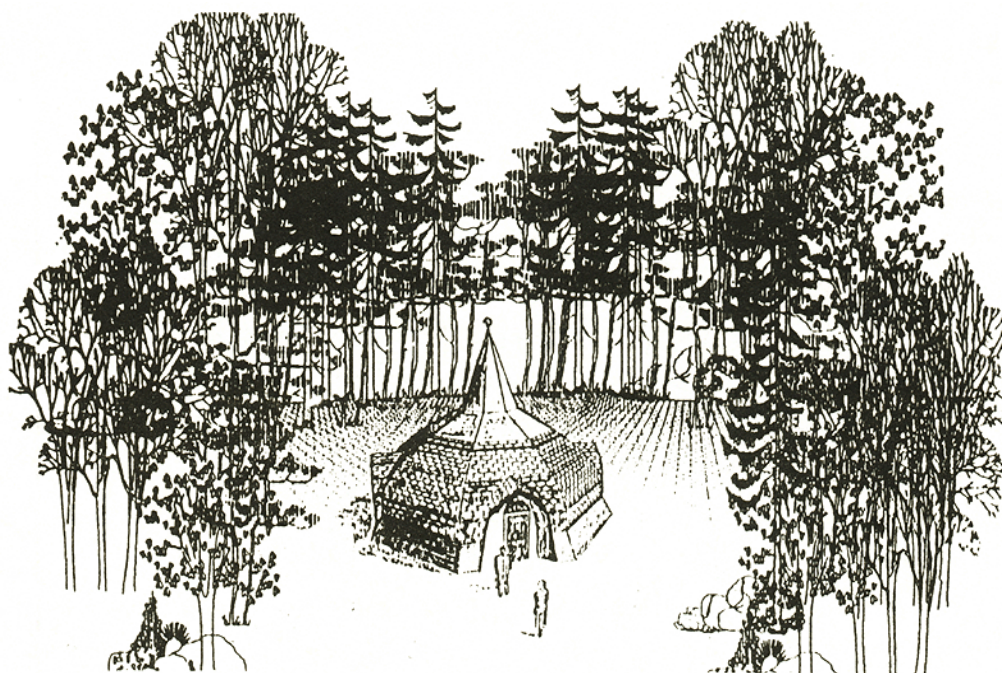
Obr. 1 Moravská stanice Evropské cesty železa leží na její východní trase směřující od norského Trondheimu k rakouským a maďarským lokalitám.

Obr. 2 Jedním ze základních kamenů zastávky Evropské cesty železa ve střední části Moravského krasu je Františčinu huť (Stará huť u Adamova), která byla v roce 1971 vyhlášena Státní technickou rezervací (v současnosti má statut Kulturní památky umístěné v památkové rezervaci).

Obr. 3 V Rakousku, které stálo u zrodu myšlenky Evropské cesty železa, je tento projekt už ve velké míře realizován. Nejznámější památkou ve štyrské části EIT je hora Erzberg, kde se těží železná ruda už po dvanáct století. Předpokládá se, že jí zde za tu dobu bylo vytěženo zhruba 228 milionů tun.

Obr. 4 V Maďarsku byl jako památník na dávné hutnictví železa konzervován na lokalitě Somogyfajsz poblíž Šoproně archeologický výzkum hutnické dílny z 10. století n. l. Plocha výzkumu je zastřešená budovou napodobující honosnou jurtu z doby zaujetí sídel Maďary. Uvnitř budovy je na obvodové rampě malá expozice k tématu, odtud je také možné prohlédnout si původní dílnu s vestavěnými pecemi s tenkou hrudí, která leží pod úrovní podlahy rampy.